

Les entranyes

(ALDC, VI, 1424. Les entranyes)

Les *entranyes* són el ‘conjunt dels òrgans continguts en l'abdomen del porc (fetge, lleus o pulmons, cor, ronyons, lleteroles)’. Les motivacions que generen els diversos noms (veg. els respectius comentaris de *budellada*, *mocada*, *panxa*, *ventresca*, *mondongo*, *tanda*, *tombada* al mapa 879) obeeixen a aquests conceptes:

1) ‘vísceres’: *entranyes* (s. XIII), der. de INTERANĚA, neutre pl. de l’adj. INTERANEUS ‘intern’; en cat. med. coexistia amb *entràmenes*, del llat. tardà INTERAMĚNA, freqüent amb sentit figurat, però avui obsolet; *mocada* 51, der. de *moca* ‘entranyes’, potser d’un preromà *MAUKA; *es dedins* 71, sintagma format per la preposició *de* i la contracció de “*de* + l’antic *ins*” (< ĬNTUS ‘a l’interior’);

2) ‘un òrgan de l'abdomen’: *lleus* 147, pròpiament ‘pulmons’, del llat. LĚVE ‘lleuger’, usat també en sg., *lleu* (s. XIII), per la manca de pes i consistència esponjosa (DECat), estès a ‘entranyes’; *fetjada* 179, der. de *fetge*, del llat. vg. *FETICUM, metàtesi del llat. vg. FECATUM, abreviació de IECUR FĪCĀTUM, per l’antic costum d’engreixar el fetge d’animals domèstics amb figures; *corada*, der. de *cor* (< llat. CŎR ‘víscera propulsora de la sang’) amb el suf. col·lectiu o intensiu -ada (< -ATA), com *fetjada*, *budellada*, *mocada*, i el der. *coradella* 168, 169; *budellada* 18, 23, 44, der. de *budell*, del llat. vg. *BŮTELLUS (cl. BOTĚLLUS ‘embotit, botifarra, budell’, dim. de BOTULUS ‘botifarra’); *tombada* 3, de *tombar* ‘girar’; *tanda* 141, 156, 157, 167, de l’ár. (veg. mapa 879);

3) ‘òrgan de poc valor, rebuig’: *menúcies* és un der. mig savi de MINŮTIA (var. *minúcies* 86, *menúncies* 153, 165, 166, 171, 181; der. *menuciada* 143, *menucciada* 140, amb ultracorrecció, com la de **racció* per *ració*, o del val. *malíccia*); *menuts/menut* (s. XIX) 91, 97, 98, 101, 106, 108, 115, 118, 134, 149, del llat. MINŮTUS, part. substantivat de MINUERE ‘disminuir’; der. *menudalla* 7, amb el suf. col·lectiu -alla; *menudances* 92, amb el suf. popular -ança (< -ANTIA), que s’aplicava a participis de present de verbs de la primera conjugació (com de SPERARE, SPERANTIA > *esperança*), mentre que els de les altres conjugacions ho feien amb la var. culta -ència (< -ENTIA), com de *insistir*, *insistència*, i d’aquí, per analogia, *menudències* 139, 145, 158; *menuderies* 22 (var. *meneduries* 32) s’haurà format sobre *menuder* ‘venedor de menuts’ (cf. *menudaire* “el qui aplega els menuts” 63); cal afegir-hi mots com l’alg. *tataïu* 85, del sard *tattaliu*, que l’ha pres de l’it. *frattaglia*, i altres importats d’una altra llengua: *despo[χ]os* 187, 189, 190, verbal del cast. *despojar* < DESPOLIARE, de SPOLIARE i aquest de SPOLIUM

‘pell dels animals’; *escombros* 186, del mateix mot cast. “desecho, cascote de edificación”, der. de *escombra*, del llat. vg. *EXCOMBORARE; *abats* 4, 11, pres del fr. *abats* “parties comestibles secondaires des animaux de boucherie et spécialement des volailles” (DHLF);

4) ‘òrgans destinats a ser fregits’: *freixura* (s. XIII) (cf. fr. *fressure*, ant. i dial. *froissure*), probablement del llat. tardà FRIXŪRA ‘fregidura, freginat’, var. *freixures* 135, 144, i les formes sonoritzades *fre[dʒ]ures* 146 i *fri[ʒ]ures* 152; *freginat* 14, 107, der. de *fregir* (< FRĪĜĚRE, amb canvi de conjugació), amb una -n- que, segons el DECat, no provindria de -ĬN- sinó de -END-ARIUS (cf. *llavanera*, ross. *teixiner* ‘teixidor’); *frixa* (s. XVII) 7, 25, 26, del llat. FRIXA, part. de FRĪĜĚRE (al costat de FRICTUS): “frixum a sono dictum, quando in oleo ardet” (Isidor);

5) ‘panxa’: el continent de les entranyes ha generat mots com *tripa* (s. XII), var. *tripes* 114, 132, 138; per a l’origen d’aquest mot s’ha de rebutjar la primera proposta del DCVB, que el considerava castellà, i tenir en compte la del DECat que, considerant la seva doc. antiga, proposa un ètim preromà o bé un verbal de *estripar* < EXSTIRPARE ‘arrencar, esqueixar, obrir el ventre’; *panxa* 119, 142, 151, der. del llat. vg. *PANTĪCA, var. de PANTĚX, PANTĪCIS; *ventresca*, der. de *ventre* 118, 122 (var. *ventres* 158), amb la var. *ventrada* 111, 164, de caràcter col·lectiu; *matimini* 85 és pres del sard *matimine* (mata ‘panxa’) (veg. mapa 879);

6) altres conceptes: *bullit* 67, part. de *bullir* (< BŮLLIRE ‘borbollejar’, der. de BŮLLA ‘bombolla’, relatiu a la preparació culinària); *mondongo* 136, 190, pres del cast. (veg. mapa 877); *vianda* 52, del fr. *viande* ‘aliment, especialment carn’, on prové del llat. vg. *VĪVĚNDA ‘allò de què s’ha de viure’ (veg. Veny, 2011 b); *perdiu* 37, amb valor col·lectiu, però a les loc. 55, 56, 61-63 designa els lleus o pulmons, dit d’aquella manera “perquè els pulmons del porc s’assemblen a les ales d’una perdiu” 61, sobretot quan estan penjats a un clau de la carnisseria.

És palmària l’abundor de significants, a voltes força locals (*tombada*, *frixa*, *budellada*, *perdiu*, *mocada*, *fetjada*, *vianda*, *bullit*). Dels més freqüents, *entranyes* ocupa poblacions del Principat, com *menuts*, amb una àrea més àmplia; *menúcies* i *ventresca* són occ., *tripes*, nord-occ., *corada*, val., i *freixura*, bal., amb alguns paral·lelismes peninsulars.

Són mots normatius *budellada*, *ventresca*, *mocada*, *tripa*, *freixura*, *coradella*, des del DOrt, 1917; *menuts*, *corada*, des del DG1, 1932.